

Af Sara Vigil

KLIMAFORANDRINGER OG MIGRATION

Kan der etableres en kausal sammenhæng?

Folk har altid migreret, midlertidigt eller permanent, som reaktion på perioder med tørke, oversvømmelser eller andre klimabegivenheder. Men det er først efter at menneskeskabte klimaforandringer er kommet på den internationale politiske dagsorden, at interessen for forbindelsen mellem klimaforandring og migration er taget til. Allerede i sin første rapport vurderede Det Mellemsstatslige Panel om Klimaforandring (IPCC 1990), at 'en af de alvorligste konsekvenser af klimaforandringer kan blive menneskelig migration'. Siden da har undersøgelser af 'klima-migration forbindelsen' bredt sig spektakulært. Med udgangspunkt i en risiko-perspektivering og metodisk forudindtagede beregninger, er der ofte fremsat tal på millioner af såkaldte 'klimaflygtninge' eller 'miljømigranter' for at advare mod de farer, klimaforandringerne udgør for menneskeheden. Men mens der er enighed om, at klimaændringer reelt set kan gøre steder ubeboelige og have stor indflydelse på den demografiske fordeling af jordens befolkning, er koblingerne mellem migration og klimaforandringer flertydige, og det er vanskeligt, hvis ikke umuligt, at etablere en kausal relation mellem dem.

Årsagerne til klima-foranlediget migration skal findes i en kombination af geografisk eksponering for risici med allerede eksisterende socio-politiske og økonomiske sårbarheder, der forvandler risici til katastrofer. Hvorvidt folk er tvunget til at migrere permanent fra deres hjem, afhænger, selv i tilfælde af ekstreme naturbegivenheder, ofte af allerede eksisterende sociale relationer (hvem er mest sårbare) og post-katastrofe reaktioner (hvilken type nødhjælp leveres og hvem modtager den) (Wisner et al. 2004). Desuden bliver et stigende men usynligt antal mennesker fordrevet, ikke kun som resultat af selve klimaforandringernes biofysiske påvirkninger, men også – og paradoksalt – af de foranstaltninger, der tages for at imødegå dem. I det følgende trækker jeg på eksempler fra Sahel*) til at illustrere denne kompleksitet. Jeg kritiserer samtidig forenklede forståelser af sammenhængen mellem klimaforandringer og migration, blandt andet ved at fremhæve manglen på analytisk og politisk sammenhæng i argumentationen.

*) Sahel er et afrikansk halvørkenområde med høje temperaturer og ringe nedbør. Området inkluderer generelt Mauretania, Mali, Burkina Faso, Niger og Chad.

SAMMENFALDET AF SÅRBARHEDER I SAHEL*)

Sahel er et godt eksempel på den mangfoldighed af sammenhænge mellem klimaforandringer og migration, der følger af en høj geografisk eksponering for farer eller

*The Moon**Foto: Peter Tomas Petersen*

sårbarheder, grundet i et højt fattigdomsniveau, svag regeringsførelse, korruption, begrænset infrastruktur og politisk ustabilitet. Oven i dette har regionen i de seneste år oplevet en optrapning af konflikter, vold og usikkerhed, som har ødelagt livsgrundlaget for millioner. Uro i Libyen, dyb ustabilitet i det nordlige Mali og episoder af vold fra Boko Haram i Nigeria, har forstærket en allerede yderst vanskelig situation (OCHA 2016).

Migration har altid været kendetegnende for befolkningerne i Sahel. Blandt de mange indbyrdes forbundne og komplekse årsager til migration, har forandringer i regionens miljø historisk ført til en bred vifte af migrationsstrategier med det formål at tilpasse sig effekten af tørke- og regntidernes årlige rytmer (McLeman & Hunter 2010). Hele vejen gennem det 20. århundrede har Sahel været præget af adskillige tørker med dramatiske konsekvenser, og indvirkningerne af tørke og udpining af jorden som drivkraft for migration er ofte blevet fremhævet (se for eksempel Barbier et al. 2009 for en gennemgang). Men til trods for påstande om at millioner af mennesker fordrives på grund af tørke og ørkendannelse, er konklusionerne modstridende og beviserne knappe. Befolkningsbevægelser forårsaget af miljøforandringer synes at være gradvise frem for pludse-

lige (Jonsson 2010), og langdistance-migration til byer og internationale destinationer formindskes faktisk i tørkeperioder (Findley 1994; Henry et al. 2014). Desuden har miljømæssige årsager tendens til at overlappende med andre tilbagevendende faktorer såsom væbnede konflikter. For eksempel har uregelmæssig nedbør og temperaturstigninger bidraget til tab af 95% af Tchad-søens overfladeareal. Dette har ført til nomaders og agerdyrkeres mere permanente bevægelse mod allerede socialt og miljømæssigt sårbare mega-byer, herunder Lagos, Kano, Abuja og Nigeria (UNEP 2011). Og denne bevægelsestendens er blevet forstærket yderligere af spredningen af terrorisme og socialt sammenbrud (Afifi 2009 i UNEP 2011).

Selvom oversvømmelser i tørre områder kan lyde som en selvmodsigelse, og har fået langt mindre opmærksomhed end tørkeperioderne i Sahel, er deres indvirkninger ekstremt betydningsfulde. På grund af den øjeblikkelige ødelæggelse af husstande og levebrød er forbindelsen mellem oversvømmelser og fordrivelse af mennesker mere synlig end tilfældet er for tørke. Oversvømmelser i og i udkanten af Sahel har fordrevet mange mennesker i Niger, Tchad og Sydsudan samt i Nigeria (IDMC 2013). De massive oversvømmelser har forværret sårbarheden for men-

nesker, der allerede stod over for alvorlig fødevarusikkerhed, herunder for de mange, der allerede var fordrevet af kampe. Alene i Nigeria er 6,1 millioner mennesker nyligt fordrevet af oversvømmelser, hvilket selvsagt forværrer den politiske usikkerhed efter Boko Haram-operationer. Men den ofte øjeblikkelige ødelæggelse af husstande efter oversvømmelser og følgende menneskelige fordrivelser, er også et resultat af dårlig infrastruktur, lav kvalitet af byggematerialer, høj befolkningstæthed i oversvømmelses-udsatte områder, og manglende beredskab (blandt mange andre faktorer), hvilket igen forstærker andre sårbarheder. I Tchad hæmmede oversvømmelser for eksempel humanitær bistand til tusindvis af internt fordrevne personer, som tidligere var fordrevet af væbnet konflikt. I Sydsudan komplicerede oversvømmelserne yderligere årtiers interne konflikter og øgede antallet af eksisterende internt fordrevne (IDMC 2013). Det yderligere pres som miljø- og klimaændringer forårsager, forstærker dermed en allerede vanskelig situation, hvor fordelingen af og adgangen til ressourcer så forskellige som vand, jord, infrastruktur, kapital, retsstat, slægtskabsnetværk, uddannelse, bistand og mobilitet, spiller afgørende roller (Tacoli 2009).

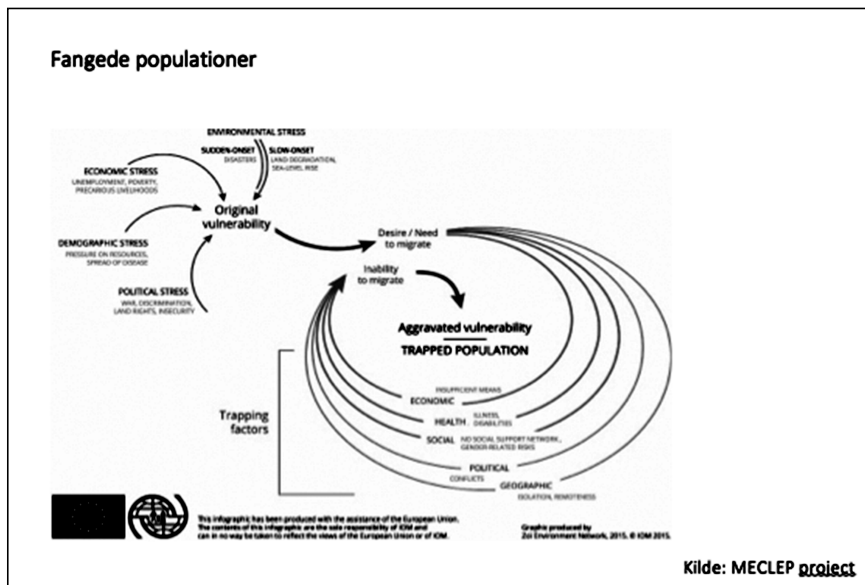
FORDRIVELSE I FORBINDELSE MED "GREEN-GRABBING"

Selvom afbødning og tilpasning til klimaforandringer er afgørende for at mindske sandsynligheden for tvangsfordrivelse, har areal-intensive modforanstaltninger mod klimaforandringerne, såsom produktion af brændselsafgrøder, vandkraft-dæmninger og kulstof-projekter, været blandt de væsentligste drivkræfter for den globale kamp om jord, som er uden fortilfælde siden kolonitiden (Hunsberger et al. 2016). Denne 'green grabbing', eller inddragelse af naturressourcer til miljø-formål (Fairhead et al. 2012), har til formål at hvidvaske billedet af forurenere med altødelæggende sociale og miljømæssige konsekvenser. Logikken bag markedsdrevne miljøbeskyttelsesinitiativer er, at ikke-bæredygtig praksis på ét sted kan udlignes ved bæredygtige praksisser et andet sted. Med hensyn til fordrivelse af mennesker er den bagvedliggende antagelse, at negative effekter kan afbalanceres af gevinster ved miljøbeskyttelse. Selv om tilstedeværelsen af nogle bestemte mennesker (primært repræsentanter for selskaber og udvindingsindustrier) er påviseligt negativ for miljøet, er det de lokale befolkninger og oprinde-

lige folk – som er de bedst placerede til at beskytte naturressourcerne – der bliver forvist. Og skønt det ikke er almindeligt anerkendt som en del af debatterne om klima- eller miljø-forårsaget fordrivelse, er forbindelserne til denne kategori dobbelte: 1. Når klimaforandrings-politikker driver kampen om jord og fordrivelse af lokale befolkninger; og 2. Når klimaafbødnings- eller tilpasningsprojekter ødelægger lokale ressourcer og derved tvinger folk væk fra deres jord (hvad der kan ses som en form for tertiær fordrivelse (Vigil 2017 2018)). Eksempelvis er livsgrundlaget for en halv-nomadisk hyrdebefolkning på 9000 mennesker omkring Lac du Guiers i Senegal blevet krænket ved en inddragelse af jord der efter sigende skulle anvendes til at producere søde kartofler til eksport af ethanol til Europa (Vigil 2016). Når jord, der tidligere har været anvendt til landbrug og græsning, konverteres, bliver lokalsamfund enten fordrevet eller efterladt med få andre muligheder end at flytte. Når klimaprojekter implementeres i lande, hvor beskyttelsen af menneskerettighederne er lav eller ikke-eksisterende, tjener de *de facto* som en mekanisme til at legitimere udstødelse af de mest sårbare og til yderligere at styrke kontrollen over naturressourcerne i hænderne på den elite, der i første omgang selv er ansvarlig for afskovningen og forureningen (Vigil 2018).

HVOR TAGER DE HEN?

Migration kræver menneskelige og finansielle ressourcer, der ikke er tilgængelige for alle (Black et al. 2013). Trods sensationalistiske fortællinger om migration grundet i klima- og miljøforandringer fra Afrika til Europa, peger fakta på, at langt de fleste afrikanske migrationsstrømme ikke er rettet mod Europa, men mod andre afrikanske lande (Flahaux og De Haas 2016). Dette skyldes at folk har brug for en større mængde menneskelige, finansielle og sociale ressourcer for at kunne bevæge sig over længere afstande, og at det nuværende politiske klima har gjort migration stadig dyrere og farefuld. Derfor er det vigtigt at være opmærksom på, at de mest sårbare befolkningsgrupper ofte er dem, der ikke er i stand til at migrere til sikrere steder, hvilket fører til ufrivillig immobilitet (Carling 2002, se også Carling dette nummer) og at millioner af mennesker bringes i situationer med forøget risiko (se figur). Trods forskningsmæssig evidens for det modsatte, ses fortællinger om klimaflygtninge, der invaderer Europa, nu i den politiske diskurs og i medierne på en ugent-

lig basis. Problemet er, at i stedet for at føre til øget mobilisering omkring klimaforandringer kan apokalyptiske og ubegrundede fortællinger, der forudser horder af 'klimaflygtninge' som banker på døren til de udviklede lande, give næring til racistiske holdninger og økonomisk frygt, hvilket igen medfører øget grænsekontrol i den nationale sikkerheds navn, men samtidig bidrager til øget menneskelig usikkerhed (Bettini 2013; Hartmann 2010).

MIGRATION SOM TILPASNING: TIL HVAD OG AF HVEM?

I debatten om miljømæssige forandringer og klimamigration, har måden migration perspektiveres på ændret sig fra et "problem der skal løses" til en "løsning der skal håndteres". En voksende mængde forskningsbaseret litteratur peger på den positive rolle migration kan spille som tilpasningsstrategi for klimaforandringer ved at gøre folk mere modstandsdygtige og ved at øge tilgængeligheden af remitter (migranternes pengeoverførsler, se Gemenne og Blocher 2017 for en gennemgang). Dog afhænger tilpasningsmuligheden i høj grad af allerede eksisterende socioøkonomiske ressourcer, migranternes sammensætning (for eksempel køn og alder), af den type beskæftigelse der findes i destinationsområderne (regulært/irregulært arbejdsmarked, løn, osv.). De ofte usikre forhold migranter møder i destinationslandene betyder også, at migration ikke er en tilpasningsstrategi for alle. Faktisk er det ofte en sidste udvej, der ikke nødvendigvis forbedrer livsgrundlaget hverken for dem der tager afsted, eller for dem der bliver tilbage (Vigil 2016). Selv når migranter har mulighed for at sende (dele af) deres penge tjent i udlandet hjem, er disse ikke nogen universalløsning til at overvinde strukturelle begrænsninger for udvikling (de Haas 2007). Netop derfor er den udbredte opfattelse af "migration som tilpasning" blevet stærkt kritiseret for at bidrage til at afpolitiserer migration. Udtrykket "tilpasning" placerer implicit byrden ved omstilling på den påvirkede (altså migranten) snarere end på de forhold, der forårs-

ger sårbarheden, eller dem der er ansvarlige for at hjælpe med at håndtere den. Derudover antyder udtrykket "tilpasning" også en form for 'survival of the fittest', som ikke nødvendigvis er et ønskværdigt etisk grundlag for vores samfund (Ribot 2010).

KONKLUSIONER

Trods en begyndende bedre forståelse af kompleksiteten og multi-kausaltiteten bag migrationsbevægelser, er den politiske, frem for miljømæssige, karakter af sammenhængen mellem klima og migration endnu ikke almindelig anerkendt (Bettini og Gioli 2016). Både det politisk ladede begreb "miljø-flygtning", såvel som det mindre ladede begreb "miljømæssig migration", bærer stadig vægten af den miljømæssige determinisme der er ophav til begge begreber, hvilket fører til et fokus på *hvem* der er sårbar snarere end på *hvorfor* de er sårbare (Ribot 2014, Vigil 2016). De fleste aktører inden for tilpasning, modstandsdygtighed og katastrofehjælp tager stadig udgangspunkt i, at klimarelaterede katastrofer skyldes naturbegivenheder eller, i den antropocæne tidsalder, menneskeskabte klimaforandringer (Bassett og Fogelman 2013). Frem for at søge årsager i historisk ulighed og politiske valg (som klimaforandringer er resultat af), fortsætter disse aktører med at placere risiko, som en del af den fare mennesker kan tilpasse sig (Ribot 2014). Dermed ikke sagt at risiko-perspektivering i sig selv er forkert. Det er snarere det valgte perspektiv den symboliserer, der er problemet. Oversvømmelser og tørke resulterer i betydelig skade og kan faktisk føre til øget tvangsfordrivelse, der

ovenikøbet må forventes at stige med de globale opvarmningsscenarier. Men når særlige perspektiveringer misbruges og manipuleres til at tjene bestemte politiske mål, kan de også bruges af regeringer og udviklingsorganisationer som undskyldning for at undgå at tage ansvar for befolkningers fordrivelse. En overfladisk forståelse af politisk økonomi afpolitiserer ikke alene forståelsen af migrations grundlæggende årsager, den forværre samtidig problemet ved at designe såkaldte "løsninger", der bygger på de selvsamme mekanismer som i udgangspunktet har fået menneskeskabte klimaændringer og social ulighed til at vokse. At ville løse de reelle problemer omkring klimaforandring og migration ved hjælp af præcis de samme mekanismer der skabte dem, bidrager således både til at delegitimere de afgørende årsager til globale klimaforandringer og til at øge millioner af menneskers sårbarhed. Kampen for klimaretfærdighed er præcis den samme som for social retfærdighed – den ene kan ikke gennemføres uden den anden.

Artiklen er oversat fra engelsk til dansk af Translated "By Us".

Sara Vigil er sociolog og forsker ved Hugo Observatoriet ved Universitetet i Liège og Erasmus Universitetet i Rotterdam.

LITTERATURLISTE

- Afifi, Tamer (2009). "Niger. Case Study Report for the EACH-FOR Project". Bonn: United Nations University Institute for Environment and Human Security.
- Barbier, Bruno, Hama Yacouba, Harouna Karambiri, Malick Zomromé, & Blaise Somé (2009). "Human Vulnerability to Climate Variability in the Sahel: Farmers' Adaptation Strategies in Northern Burkina Faso". *Environmental Management* 43 (5): 790–803.
- Bassett, Thomas J., & Charles Fogelman (2013). "Déjà vu or Something New? The Adaptation Concept in the Climate Change Literature". *Geoforum* 48 (August): 42–53.
- Bettini, Giovanni (2013). "Climate Barbarians at the Gate? A Critique of Apocalyptic Narratives on "Climate Refugees"". *Risky Natures, Natures of Risk* 45 (March): 63–72.
- Bettini, Giovanni, & Giovanna Gioli (2016). "Waltz with Development: Insights on the Developmentalization of Climate-Induced Migration". *Migration and Development* 5 (2): 171–89.
- Black, Richard, W. Neil Adger, & Nigel W. Arnell (2013). "Migration and Extreme Environmental Events: New Agendas for Global Change Research". *Global Environmental Change, Extreme Environmental Events and "Environmental Migration": Exploring the Connections* 27, Supplement 1 (March): S1–3.
- Carling, Jørgen (2002). "Migration in the Age of Involuntary Immobility: Theoretical Reflections and Cape Verdean Experiences". *Journal of Ethnic and Migration Studies* 28 (1): 5–42.
- De Haas, Hein (2007). "Turning the Tide? Why Development Will Not Stop Migration". *Development and Change* 38 (5): 819–841.

- Fairhead, James, Melissa Leach, & Ian Scoones (2012). "Green Grabbing: A New Appropriation of Nature?" *Journal of Peasant Studies* 39 (2): 237–61.
- Findley, Sally E (1994). "Does Drought Increase Migration? A Study of Migration from Rural Mali during the 1983-1985 Drought". *The International Migration Review* 28 (3): 539–53.
- Flahaux, Marie-Laurence, & Hein De Haas (2016). "African Migration: Trends, Patterns, Drivers – African-Migration-Trends-Patterns-Drivers-Flahaux-de-Haas.Pdf". *Comparative Migration Studies* 4 (1).
- Gemenne, François, & Julia Blocher (2017). "How Can Migration Serve Adaptation to Climate Change? Challenges to Fleshing out a Policy Ideal". *The Geographical Journal*.
- Hartmann, Betsy (2010). "Rethinking Climate Refugees and Climate Conflict: Rhetoric, Reality and the Politics of Policy Discourse." *Journal of International Development* 22 (2): 233–46.
- Henry, Sabine, Bruno Schoumaker, & Cris Beauchemin (2004). "The Impact of Rainfall on the First Out-Migration: A Multi-Level Event-History Analysis in Burkina Faso". *Population and Environment* 25 (5): 423–60.
- Hunsberger, Carol, Esteve Corbera, Saturnino M. Borras Jr, Jennifer C. Franco, Kevin Woods, Courtney Work, & Romulo de la Rosa (2016). "Climate Change Mitigation, Land Grabbing and Conflict: Towards a Landscape-Based and Collaborative Action Research Agenda". *Canadian Journal of Development Studies/Revue Canadienne d'études Du Développement*, 1–20.
- IDMC (2013). "Global Estimates 2012. People Displaced by Disasters." IPCC (1990). *Climate Change. The IPCC Scientific Assessment*.
- Jonsson, Gunvor. n.d. "The Environmental Factor in Migration Dynamics – a Review of African Case Studies." *International Migration Institute, Working Paper*, no. 21. Accessed 10 July 2017.
- McLeman, Robert A, & Lori M Hunter (2010). "Migration in the Context of Vulnerability and Adaptation to Climate Change: Insights from Analogues". *Wiley Interdisciplinary Reviews. Climate Change* 1 (3): 450–61.
- OCHA (2016). "Sahel. Overview of Humanitarian Needs and Requirements." Ribot, Jesse (2010). "Vulnerability Does Not Fall from the Sky: Toward Multiscale, pro-Poor Climate Policy". *Social Dimensions of Climate Change: Equity and Vulnerability in a Warming World*, 47–74.
- — — (2014). "Cause and Response: Vulnerability and Climate in the Anthropocene". *The Journal of Peasant Studies* 41 (5): 667–705.
- Tacoli, Cecilia (2009). "Crisis or Adaptation? Migration and Climate Change in a Context of High Mobility". *Environment and Urbanization* 21 (2): 513–25.
- UNEP (2011). "Livelihood Security: Climate Change Migration and Conflict in the Sahel".
- Vigil, Sara (2015a). "Displacement as a Consequence of Climate Change Mitigation Policies". *Forced Migration Review*, no. 49: 43–45.
- — — (2015b). "Une Cause Invisible de Migrations : La Tragédie de l'acaparement Des Terres". *Politiques Du Capital, Cités*, Presses Universitaires de France., no. 64: 111–23.
- — — (2016a). "Migrations environnementales? Ramener le politique au cœur du débat". *Cités*, Presses Universitaires de France., no. 68: 61–76.
- — — (2016b). "Without Rain or Land, Where Will Our People Go? Climate Change, Land Grabbing and Human Mobility. Insights from Senegal and Cambodia". In . ISS, The Hague, The Netherlands.
- — — (2017). "Climate Change and Migration. Insights from the Sahel." In *Out of Africa. Why People Migrate*. Ledi Publishing, 51–71. Milan, Italy: ISPI.
- — — (2018). "Green Grabbing-Induced Displacement". In *Handbook on Environmental Displacement and Migration*. Routledge.
- Wisner, Ben & Piers Blaikie (2004). *At risk: natural hazards, people's vulnerability and disasters*. Second edition. ed, Routledge, London/ New York.